

Slovenski dom

Leto IX. — Štev. 43

TEDNIK ZA POLITIČNA IN KULTURNA VPRAŠANJA

PREIS - CENA
L 1.50

Sobota, 28. oktobra 1944

Razkroj gre dalje

Vsaka konferenca Komunistične partije Slovenije je doslej še vedno potrila krizo v komunističnih vrstah. Lansko, tako imenovano aprilske kočevsko zborovanje je Partija sklical zaradi vedno bolj naraščajoče opozicije v OF, ki je slabila Partijo. Na tem zborovanju je bila končno potrjena odločitev Izvršilnega odbora Osvobodilne fronte, da prenehajo vse druge skupine v OF kot politične enote, razen Komunistične partije, ki ostane edina politična skupina v Osvobodilni fronti. Partiji je to uspelo, ker je imela v vseh ostalih skupinah svoje zupnike, ki so razdirali in natančno nadzirali vse njihovo delo.

Na lanskem zborovanju so komunisti načrino preprečili vsako odločanje drugih skupin v OF in jih dejansko likvidirali. To je bilo mogoče, ker so bili vodilni zastopniki teh skupin že itak člani Komunistične partije (Kochek, Rus). Tako je Partija s pomočjo teh ljudi dobila OF povsem na svoje vajeti in okreplila svoj položaj, tako imenovani »socialni revolucion« osvobodilnega gibanja.

V tej »socialni revolucion« se je Partija čutila dovolj močno in zato je začela z neizprosnim izvajanjem, ki ga je imela že od začetka: dobiti polno blast v OF in obračunati z vsemi političnimi nasprotnjiki v njej.

Ta dejstva, ki so bila Partiji v prilog vse dotlej, dokler se ni čutila dovolj močno v OF, prizadevajo komunističnemu vodstvu danes nove, hude skrbi. Celo Kardelj, duhovni oče komunističnega gibanja pri nas, skuša zdaj znova dokazati, da je OF zastopnica raznih političnih skupin, da je ne vodi Komunistična partija, ampak so vse članice v njej enakopravne.

Komunistično vodstvo je danes znova po pravici zaskrbljeno zaradi naslednjih dejstev:

1. OF je zaradi vedno hujših udarcev, ki jih domobranci zadajajo rdečim tolpm, v razkroju. Položaj rdečih razbojnivov je zaradi vedno številnejših porazov nevzdržen in obupen.

2. Osvobodilni fronti se je lani in letošnjo pomlad delno posrečilo prepričati zunanjji svet o tem, da OF ni komunistično, marveč vseravnodno gibanje, ki se bori ne za revolucion, ampak proti »okupatorju« v sklopu angleško-ameriško-sovjetske vojne zvezze. To je trdila tudi agitacija, njeni dejanja doma pa so dokazovala povsem nekaj drugega. Zaradi tega se je zadnje čase sodba o Osvobodilni fronti spremenila pri nas in drugod, saj je postalo povsod jasno, da je OF isto kakor Komunistična partija, in da so isti tudi njeni cilji. To dejstvo sili vodstvo OF, da je treba spet vzbuzniti vitez o vseravnodnem značaju Osvobodilne fronte, še bolj pa, da je treba krivdo za spremembu sodbe o Osvobodilni fronti in s tem za njene politične neuspehe prevliti na druge rame.

3. Ker je OF v sklopu Titovega gibanja zunanjemu svetu zatrjevala, da predstavlja vseravnodno gibanje, v katerem enakopravno sodelujejo najrazličnejše politične skupine, so jo ob sklepjanju sporazuma med Titom in Šubašičem vladlo hoteli prisiliti, da v dejanskem dokaže resničnost svojih trditev. Če je OF vseravnodno gibanje, potem mora združiti vse slovenske sile v boju za cilje, ki jih imajo Sovjeti in Anglosasi. Zlasti ne sme Osvobodilna fronta trpeti, da bi na Slovenskem obstajalo proti njej tako močno in pomembno oboroženo gibanje, kakor ga predstavlja slovensko domobranstvo, o čigar delu in začiranosti med Slovensko in angleški zaupniki pri vodstvu OF nedvomno, poročali domov. Pri sklepjanju sporazuma med Šubašičem in Titom se je OF zavezala, da bo domobranstvo razkrojila in ga spravila na svojo stran. V tem vprašanju so ji nastavili nož za vrat ter ji dolgočeli 15. september kot zadnji dan, ko mora biti to delo dopolnjeno. OF te obljube ni mogla izpolniti, četudi je mobilizirala za razkrok domobranstva vse svoje agitacijske sile in sredstva ter privlekla iz emigrantske rotopartnice se razne Kuharje, Cankarje, Furlane, skratka vsa imena, ki bi po njeni sodbi utegnila na koga še kaj vplivati. Svoje obljube ni mogla izpolniti, in ni domobranstva niti načela, kaj šele razkrojila, temveč je začela od njega dobivati prav po 15. sept. vedno bolj usoden udarc. Zaradi tega bo treba dajati »velikim zavezničkim odgovorom. Komunistična partija ni tako neumna, da bi hotela odgovornost za tolikšen polom vitez na svoje rame. Treba je novih žrtvenih kozlov iz drugih političnih skupin. Zaradi tega je moralno priti do razširjenja Izvršnega odbora OF.

4. Iz zaupnih okrožnic in navodil Komunistične partije je razvidno, da so marsikje ne le popustili, temveč povsem odpovedali ne le aktivisti OF, temveč tudi aktivisti Partije in njene organizacije. Izgube v partijskih kadrilih so zadnje čase vedno večje, toličke, da je vrhovno poveljstvo rdečih tolpa moralno izdati odlok, da odseg ne sme noben vojaški ali politični funkcionar v nobeni edinicni imeti več načinštva, ker ni ljudi. Če hoče rdeča stvar še kaj časa živatari — in to bi zaradi trenutnega položaja na bližnjih bojiščih kaj rada hotel — je treba dobiti za delo novih ljudi iz drugih skupin. To pa bi bilo mogoče le, če se

Warschau, die verratenen Stadt, nach dem zusammengebrochenen Aufstand und nachdem die polnischen Aufständischen von aller Welt im Stiche gelassen wurden. — Varšava, izdano mesto, po zlomu vstaje in potem, ko je poljske upornike ves svet pustil na cedilu. (Foto: Signal)

Nauk in opomin iz Varšave

Na dan 1. avgusta 1944 je poljsko uporniško gibanje sprožilo vstajo v Varšavi, prav tedaj, ko je kazalo, da bo boljševska vojska uspela s svojim zagonom in zasekalna odločilno luknjo v nemško obrambno črto vzhodno od Varšave. Sovjetska vojska je bila od poljske prestolnice oddaljena le 15 kilometrov in so se edini boji razvili že v njenih predmestjih. Poljski upor je vodil general Tadeusz Bor-Komorowski, trenutek za vstajo pa je bil izbran po posvetu poljske begunske vlade v Londonu z vojaškim vodstvom Anglosav in Sovjetov. Sporazumni nastop, kateremu so botrovali torej zaveznički, naj bi Poljakom služil kot dokaz za njihovo neodjenljivost, zmerom živo odporno silo, ter naj bi znova potrdil stališče, kakršnega je begunska poljska vlada zastopala proti sovjetskim zahlevam vzlič brezobzirnemu pritisku in izigravanju boljševikov.

Upor v Varšavi se je razbesnil po vsem mestu. V trenutku, ko se je nemška vojska zapletila s Sovjeti v silovite obrambne boje, je ta sunek iz zaledja pomenil resno nevarnost za obstoj boljščin, in zato je bilo treba vnaprej pričakovati, da bo nemško poveljstvo na dogodek tudi naglo in odločno odgovorilo. Uporniki se so vgnedili v hišah, kleteh in podzemskih luknjah, posebno srdit odpor pa so dajali na

letalnički Mokotow, katero so držali pripravljeno za dolet zavezniške pomoči, ki je bila objavljena iz Londona in iz Moskve.

Stotisoč civilnega prebivalstva, posebno prebivalci stanovanjskih predelov, koder so besneli najhujši poučni boji, so bili potegnjeni v kravji vrtinice in so iskali zavjetja pred navzkrižnim ognjem koder kol. Ker je namah zastalo vse poslovno življenje in izostala redna preskrba z živili, so bili ljudje postavljeni pred najbolj pereče vprašanje, kako preživeti dolgotrajne dneve in noči v kletnih zavetiščih brez redne hrane. Tisoče in tisoče so pokonile krogle, granate in bombe, v visoko tisoče pa gre tudi število tistih, ki so pomrli zaradi lakote in bolezni. Nemška uradna poročila so povedala, da je upor v Varšavi zahteval od Poljakov silno visok krvni davek, saj se sme število žrtev oceniti z najmanj stotisoč.

63 dni so uporniki vztrajali in se borili in obupnih okoliščinah. Borili so se, ker so verjeli zagotovilom svojih zaveznikov in upali na njihovo dejansko pomoč. Vse sile so napeli, da so držali letališče za dolet zavezniških letal. 63 dni so se željno ozirali v nebo in le trikrat ves ta čas je bilo njihovo pričakovanje izpolnjeno.

spet vzbudi videz, da vodijo Osvobodilno fronto tudi druge skupine, ne samo Komunistična partija.

Ta dejstva so komunističnemu vodstvu narekovala, da je sklicalo letos 4. septembra svoje aktiviste, ki so zaradi samih porazov postali že malodušni, in je bilo treba njim ter s tem ostali OF dati novega zagona in volje.

Drugo komunistično zborovanje dokaže novo krizo v OF. Zločini, za katere bo treba odgovarjati, poraz za porazom, popoln polom zapovedi iz Moskve in Londona, da je treba domobranstvo razbiti ali vsaj doseči skupen nastop z njim, vedno večja skrb glede odgovornosti za stanje, ki vrla po kriči OF danes na Slovenskem, to dela komunističnem prvakom sive laste. Da bi se odgovornost delila, morajo svet spet prepričati, da Osvobodilna fronta ni komunistično, ampak načelno gibanje. Politični dogodki se vrste tako hitro drug za drugim, da se komunistično vodstvo pripravlja za vse primere in si tako hoče zagotoviti obstanek in vlogo.

Z odstranitvijo zastopnikov drugih skupin v OF je Partija nadaljevala in po lanski konferenci še laže izvajala svoj program v tako imenovani »so-

cialni revolucion«. Uspeh te »socialne revolucion« je 30.000 slovenskih žrtev, ki so padle pod rdečimi kroglimi, in skoraj povsod uničeno premoženje na Notranjskem, v Beli krajini in na Primorskem. Po vsem tem in zlasti še po porazih rdečih tolpl v zadnjem času, hoče komunistično vodstvo zvrniti vso odgovornost za nesrečo slovenskega naroda na druge. Prav to je rodilo pred letošnjo partisksko konferenco šnovce sklepa Izvršnega odbora Osvobodilne fronte, da se je razširil in privzel tele ljudi:

Dr. Aleksija Baeblerja, Julija Beltramia, dr. Darka Černeja, Josipa Jerasa, Staneta Kovaca, Borisa Kraigherja, Maksa Krmelja, Ivana Mačka, Miha Marinka, Angelo Ocepko, Franca Svetka, dr. Maksu Šnuderla, Toneta Tomana, Edmundu Turnherju, dr. Lado Vavpetičem in Jožetu Zemljaku.

Kdor pozna ta, sicer nepomembna imena, bo takoj ugani, kam pes tako mol. Po večini so to ljudje, ki izhajajo iz meščanskih krogov. V tujini je namreč treba vzbudit vtis, da Osvobodilne fronte ne vodijo zgolj rdeči posetni capini in proletarci, temveč tudi salonski ljudje, pripadniki raznih bivših meščanskih strank, kakor so to

Kakor se je izvedelo pozneje iz izjave angleškega letalskega ministra Sinclairja, je prišlo v Varšavo vsega skupaj 27 angleških letal, ki so jim prinesla nekaj pomoči. Od Sovjetov ni bilo niti migljaj, ki bi kazal na izpolnitve dane obljube. Nasprotno Sovjeti so celo zavrnili angleško zahtovo, da bi smela angleška letala donatila Poljakom pomoč, potem pa pričakovali na bližnjih sovjetskih letališčih. Varšavski uporniki so torej ostali na cedilu. Drobčinice, ki so prispele slednji od trenutka, ko so pridrli v bližino Varšave, ne prestano klicali poljsko ljudstvo, naj se vzdigne proti Nemcem, kajti ura svobode je napočila.

Po 63 dneh je bojni trup v Varšavi potihnil. Strašne žrtev in prav zdrobljeni ogromni deli Varšave so obtoževali krivce in terjali obračun. Vsi, ki so botrovali upor, so si pilatovko umivali roke, Sovjeti pa so šli še daleč: njihova propaganda je začela na upornike bruhati zveplo in ogenj in jih obkladala z noci in škodljivimi, ki so hoteli z uporom rešiti izgubljene postope.

Grenko spoznanje, da so bile vse silne žrtev zamenjane, je dalo Poljakom veliko mislit, vsem evropskim narodom pa je Varšava dala nov opomin: na smrt je obsojen vsakdo, kdo verjamajo boljševikom, in vsak narod, ki sovjetsko zavezništvo razume drugače kakor tako, da zatají samega sebe in utone v nasilju boljševizma. Roka, ki je prijateljsko ponuja boljševik, nima drugih darov kakor le samokres, ki daje zavezniku kvečjemu to ngodnost, da si sam konča življenje.

To je nauk in opomin Varšave vsem evropskim narodom.

nitev slovenske narodne imovine, gozd, industrijskih naprav, prometnih sredstev itd., potem ko je ista Osvobodilna fronta tri leta po načrtu uničevala izključno slovensko narodno imovino, docela razdejala našo domačo, za ljudske potrebe skrbec industrije in obrta, prometne naprave, žage, uinicila živinorejo, skratka sleherino gospodarsko tvornost.

Toda mi vemo, da je to le obranjanje plašča po vetru, ki veje od zunaj in ki veje doma. Ta veter je takoj močan, da bi utegnil Osvobodilno fronto v kratkem pomesti. Z Osvobodilno fronto je konec tudi Komunistične partije. Partija mora torej zaradi sebe za vsako ceno, tudi za ceno načelnih popuščanj zlasti iz krize, v katero je Osvobodilno fronto privredila, ali pa vsaj zvrniti odgovornost za krizo in polom na druge, zlasti na meščanske ljudi.

Kriza je nastala zaradi vedno hujših vojaških in političnih udarcev, ki jih Osvobodilna fronta dobiva. 15. september navzlie ogromnim naporom iz gozda in iz Londona ni zmedel med domobranci nikogar, med ostalimi Slovenci pa nekaj ljubljanskih zdravnikov: Prevc, Celešnika, Cirmiana, dva

dalje na drugi strani

IZ VSEBINE:

Stran 1.: Razkroj gre dalje.

Stran 3:

Boštanj (Poveljnikoma Capudru in Po-grajcu v spomin)

Stran 5:

Poslednji dnevi v kočevskih jedah. (Spomini slovenskega duhovnika po-lanskem 8. septembetu.)

Stran 6:

Leposlovni ustvarjalec in naš čas.

Stran 8:

Černi teden za rdeče roparске tolpe na Slovenskem ter dve novosti.

»Ne cesar ne kralj.« (Konec hubeburške države in njenega poslednjega vladarja.)

»Cvрček za pečjo.« (Povest, ki je na odru ganila na tisoče srce.)

BOŠTANJ

(Poveljnikoma Capudru in Pograjcu v spomin)

Jesen v septembri. Prostor je zalin z mehko rumeno svetlobo, prav do visokega sinjega grebena neba, kakor z zlatim vinom; zrak je gorak, dišeč po jesenskih sedežih in zoreči ajdi; po njivah rjavé proge koruznice, v gozde sili rahlo rumenilo; zemlja je suha in prhka, drobeča se kakor kruh.

Na položnem holmu ob jugovzhodnem robu široke zelenje plošče travnatega Loga med Grosupljem, Gatinom in Mlačevom stoji grad; s temobilom licem gleda ponosno proti Ljubljani; resen in molčeč je, pogrežajoč se v spomine stare slave. Pod gradom so polja in senožeti. Kmetje kopljajo kromprij, trgajo koruzo in pospravljojo fižol; majhni in neznatni so, podobni rjavim črvom, če jih gledajo oči z gradu; od njih plane prostor sproščeno proti Ljubljani s plăščem žlahnih jesenskih barv; za Ljubljano so v soncu beli zobovje snežnikov.

Zemlja naša mala, ljubljena, odžana z našimi solzami in krvjo, kako si lepa! Vredna si naše ljubezni, naših solz in krv!

Poveljnika Danilo in Franci sloita na grajskem oknu in gledata proti Grosupljem. Danilo se ozre v Francijo.

Ali ne čntiš, da se je te dni prelomilo nekaj, da smo prišli na novo križišče, da še nismo na vrhu in da smo nemara zelo blizu vrha naše Golgot? Dnevi, ki bodo prišli, bodo veliki in usodni za nas; čutim, kakor bi bil izdajalski savojec udaril po naših rokah in nam hoče pasti orozje iz rok. No, meni ne bo padlo. Tudi zate sem prepričan, da ne. Toda mnogi, mnogi, ne vem, kaj bodo rekli. Tako iznenada je vse to prišlo na nas! Ali ne vohaš v ozračju zmedo, negotovost, ali ne čutiš temo, v kateri dalje sežeš kakor vidiš? — Pa kaj vse tol! Vsega tega zame ni! Poznaš me in veš, da poznam samo boj in iz njega samo izhodiš — zmago ali smrt!

Danilo je govoril naglo, sunkovito, z ognjem in tistim prepričanjem, ki je bilo nalezljivo kakor pri malokemu. Skozi načnike je gledal na Francijo, na lepe poteze njegovega obraza, in trpkost je stisnila njegovo srce ob misli, da bi ta lepi, vzdorni mladi fant moral pasti, preden bi dočakal žetev svoje naporne in neverne setve.

Za človeka, kakršna sva midva, sta gotovo samo zmaga ali poginje je pribil Franci. To bi morallo biti obvezno za vse! Toda kdo in kako naj jih obvezje? Ta ogenj bo treba razpahati. Mnogi so, ki se trudijo, da bi ga razpahali; poglej, koliko si prizadeva samo naše časopisje. Vsiljuje pa

Bolelo ga je, ko je videl, da se v potresnih sunkih majje njegovo delo in se je batiti, da bi se docela ne zrušilo. Samo zavest, da je delal dobro in prav in da Bog plačuje tudi poraze in da prav iz porazov ustvarja novi zalet za zmago, ga je tolažila.

Spodaj na dvorišču so se smejalj njegovi fantje. Danilo, poveljnik posadke v Šentjurju, je bil njegov gost. Prišel je bil zato sem, da bi natančneje poizvedel, kje so in kaj misljijo redeči.

Danilo je gledal proti Grosupljem in izpogovoril, ne da bi se bil ozrl v soperljivnika:

»Ali si slíšal, da so redeči že v Višnji gori? Prejel sem sporocilo, da so jo včeraj zasedli; tudi nas ne bodo puštali pri miru. Pričakuj jih in fantje naj bodo pripravljeni. Jaz pa pojdem z nekaj fanti dol na mlačevsko postajališče; telefonično hočem poizvedeti, kaj je. Vprašal bom v Višnjo goro redeče za pogoje premirja. Greben jim je čez noč neverjetno zrasel; no, so jih pač badoljevcji posadili na mezga. Ne smemo pa biti preveč črnogledi; tudi s tega mezga se še lahko prekucnejo, če Bog da. Pozdravljen, Franci!«

Vstal je in sunkovito odšel. Že je stal na dvorišču med fanti. Takoj so bili vsi okoli njega. Vsi so ga poznavali in vsi hoteli z njim ven na obhod. Silili so vanj, naj jim pove, kje so tolovajti in kdaj bodo prišli semkaj.

Danilo jih je hotel v šali preizkusiti.

»Kmalu bodo tu, fantje, pa ne bo nič hudega; veste, amnestijo prinašajo. Samo puške boste morali dati iz rok; katere izmed vas bodo imeli za vredne in zanesljive, jim bodo puške vrnila, da se bodo bojevali za tisto, zoper kar so se doslej bojevali; ali krajše: da se bodo tepli za redeče.«

Danilov nasmej je ugasnil, trpkost, ki mu je hušnila preko lica, ga je upihnila na mah.

»Mi že ne!« so se oglasili vsi hratri. »Poznamo jih! Ne verjamemo jim ničesar. Bili se bomo, dotelej bo pa že kdo drugi prišel in nam pomagal.«

Danilu so bile všeč te besede. Kar pozdravile so ga. Franci ima dobre fantje. Res se niso vsi vrnili ob razputu, ampak ti so prekaljeni. Nanje se bo moči zanesti.

»No, kdo hoče z menoj prostovoljno na kratek sprehod? Stopimo samodol na postajališče. Malo bi se rad pomenil z redečimi v Višnji gori, da bi vedel, pri čem smo.«

»Jaz, jaz, jaz! doni od vseh strani. Z vami kamor hočete, ne samo na mlačevsko postajališče!«

Pisarna postajališča. Tesna soba, polna popoldanskega septembrskega sonca.

Danilo dvigne slušalko na uho in kliče:

»Halo, kdo tam?«

»Kdo tam?« se oglasti izzivalno v slušalki.

»Tu poveljnik bataljona legijcev na Mlačevem, Danilo Capuder. Prosim, kdo z menoj govoril?«

»Tu poveljnik bataljona, narodnoosvobodilne vojske v Višnji gori. Počakajte tamkaj vsi, kolikor vas je, takoj bomo tam. Pridružili se nam boste, kakor so se povsod na Dolenjskem. Razglašena je splošna amnestija. Orožje, strelivo in živila nam bo-

in rjavasti jezikasti listi körzunce šeleste ob njihovih oblekah...«

Franci sloni na grajskem obzidju in gleda na mlačevsko postajališče z daljnogledom. Vlak s petimi vozovi se je ustavil pred njim; iz njega so izstopili redeči; vsuli so se v pisarno in čkalnico in posledi okoli. Nekaj jih je skočilo z naperjenimi puškami v zase; bali so se iznenadenja.

Cevi težkih strojnic gledajo iz vseh lin in oken gradu. Fantje so nemirni, nekateri kar razigrani. Oči vseh so uprite na postajališče pod gradom.

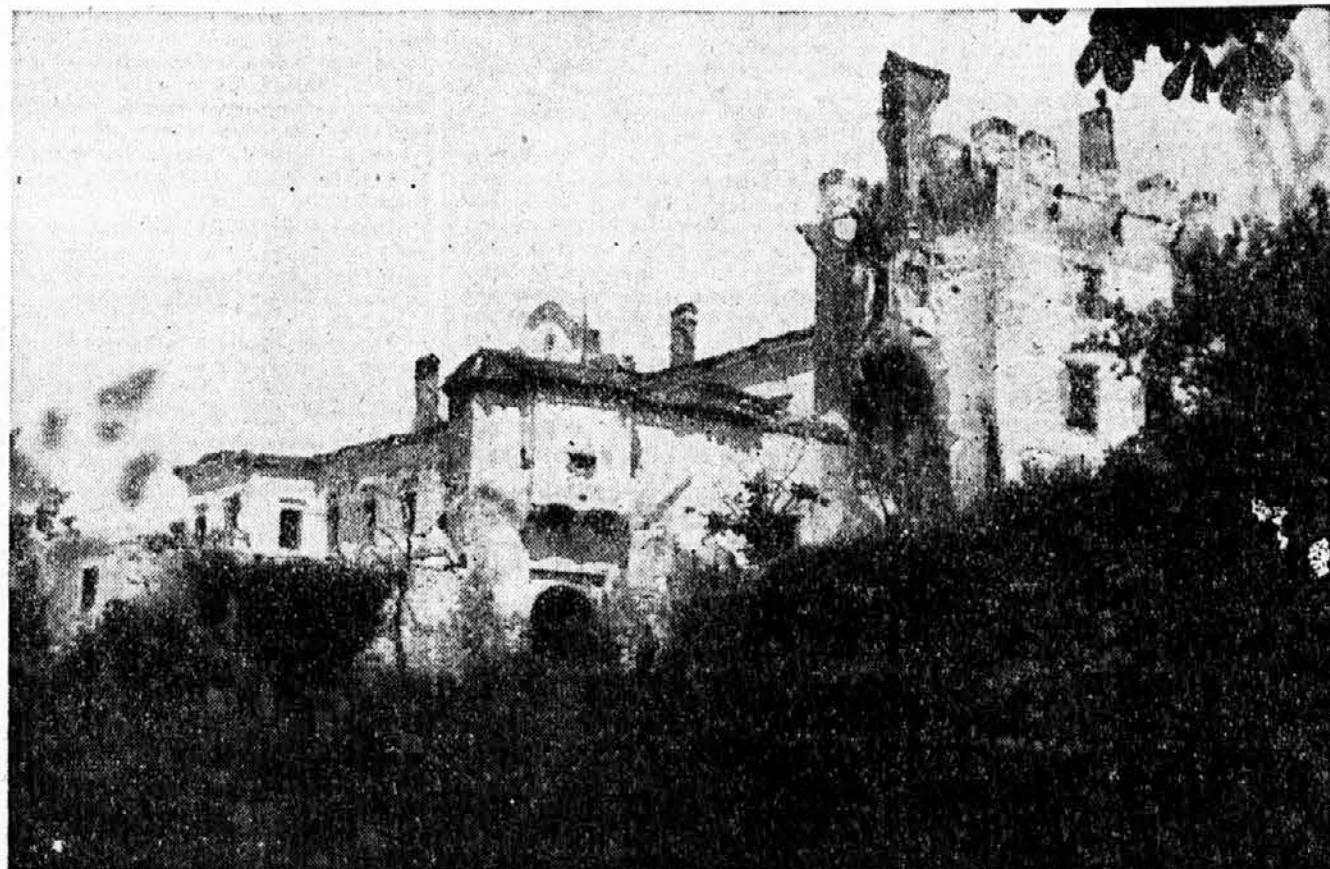
»Odložite orožje! Amnestiran ste!«

»Pustite nas pri miru. Mi smo vojaki. Pošten vojak pa ne pozna druga kakor boj ali mir. Kvečemu še smrt, drugo ne! Ne začnite z novim pokoljem, ker vojske še ne bo konec.«

Danilov glas je udaren; poveljnik ni pritakoval tega; osupnilo ga je in zmedlo. Ozre se na našive na rokavih in začne znova; opomore si in trd svetuje:

»Vdajte se. Druga, izhoda ni za vas. Tovariš, ne sili z glavo skozi! Orožja imamo za celo armado, topove, tanke; porazili vas bomo.«

»Z izdajalsko pomočjo. Fej, to je doslednost!«

Varujmo narodno imovino, vpijeta Kardelj in Kidrič zadnje čase svojim podivjanim tolpat. Dokaz, kako je Osvobodilna fronta »skrbela za narodno imovino, je med tisoči in tisoči drugih poslopij tudi grad Boštanj.

ste seveda izročili; ko pa vas vključimo v svoje vojaštvo, - seveda po zanesljivosti - vam bomo orozje vrnila. Upam, da si tudi ti, tovariš, sprevideš nesmisel vašega bojevanja...«

»Za koga pa se prav za prav bojuješ, tovariš poveljnik? Hočem biti na jasne! Danilo postaja poreden. Ali se kaž poboljšali te dni? Ali boste prišli vsaj na pol pota k nam? Ali ste še zmerom za Stalina in Tita in samo za nju? To hočem in moram vedeti!«

Danilo postaja nenadoma nestren. Fantje stoje v kolobarju okoli njega in vlečeo na ušesa; pozorni so; na Danilov obraz gledajo kakor na praktiko. Danilo jih za hip oplazi s svojim pogledom; to naj pomeni, da naj malo počakajo, vse jim bo povedal.

Glas v slušalki odgovarja:

»Borimo se za tisto, za kar smo se doslej in kar je tudi tebi, tovariš, dobro znamo. Svojega programa mi ne spremjam. Menda nisi toliko omenjen, da bi pričakoval od nas, naj milostno sprejmemo kralja na koncu svoje zmag? Ali ti je kaj znan čl. 3. ustave?«

»Tovariš, slabo si poučen o členu 3. ustave!« rekuje Danilo.

Glas v slušalki je nestren, užalen:

»Pusti, tovariš, razlaganje ustave in kralja na miru. Zdaj gre za narod in za življenje, tudi tvoje, če bo trmast, kakor si bil doslej. — Patrolo sem že poslal, na poti je; glej, da ne boste napadali. Svoje pripravi na naš prihod, pa na svidenje!«

»Počakaj malo, tovariš! kliče Danilo. »Tvoje gorovjenje pomeni, da se niste nič spremenili; to pa pomeni zame in za moje fante nidaljevanje boja, če nas boste napadali. Pravico do obrambe menda nam bož priznal. Če so se res vse posadke na Dolenjskem vdale, ne vem, ker ti ne verjamem; pa tudi če se vse vdajo, se jaz ne vdam. To niso nikaki pogoji. Tovariš, še enkrat ti povem — ne napadajte nas, kajti branili se bomo, kakor smo se do zdaj!«

Danilo odloži jezen slušalko in se obrne k fantom; ustnice mu potrepetavajo in iz oči mu sika plamen.

»Fantje, stará pesem. Niti za las se niso spremeniли. Razrožiti nas hočej! Mislijo, da nas bodo tako poceni dobili, kakor so savojce, pa se motijo. Ne in ne! — Fantje, ali ste za to, da se branimo?«

»Smo!« odgovore vsi enoglasno.

»Tako je, fantje! Vi ste pravi, nisem se motil o vas! — Branili se bomo.

Poznamo rdečkarje; dovolj časa smo se tepli z njimi, da jih ne bi pozvali. Pijani so od nedenade zmagе — od nizkotnega izdajstva savojcev, pa jih bo že minilo. Z menoj na grad! Ne bomo jih tukaj čakali!«

Danilo stopi iz pisarice postajališča, za njim fantje.

Poldanska svetloba jih malone slepi; grad zgoraj je ves oblit z lučjo. Nebo je podobno, ogromni sinji zajemalci in prostor je tako velik in zrak tako čist, nalit s soncem, kakor z zlatim vinom. Šipe oken v gradu se lesketa kakor raztopljeni zlato.

Danilo in njegov gred poslavnost proti tej plahutajoči svetlobi čez polje

Med nijavimi se pokaže na palici kos belega blaga, kar naj bi pomenilo mirovno zastavo; okoli je rdečkarška obhodnica; naravnost proti gradu gre.

Danilo je neopazno pristopil in polozil Franciju roko na ramo.

»Jih vidiš, Franci, redeče z belo cuño? K nam gredo ponujat milost in vdajo. Pa bodo odšli brez plena! Putem naj nas pri miru ali pa jih nasujo jeklenega gramoza v rebrala!«

»Vidim, vidim,« potrdi Franci in odloži daljnogled. »Prav za prav so civilisti, le tistile, ki nosi zastavo, mora biti star rdečkar. To je že gotovo novo naložljena raja. Saj si menjem da delajo splošno mobilizacijo. No, pa s takimi si tudi ne bodo boge kaj pomagali.«

Rdeča obhodnica se ustavi pred dvoriščnimi vratimi. Tovariš z redečo zvezdo na kapi maha z belo plenico in kriči:

»Tovariš poveljnik, pridi ven, ali pa nas pusti noter! Prišli smo z mirovno znamenom. Ne streljajte na nas, vse smo vam odpustili, amnestirani ste. Odložite orožje in nas pustite v grad!«

Danilo stopi skozi grajska vrata; brzostrelko ima v desnici; tovariši ga zavzemajo in nekako boječe pogledujejo.

»Kaj bi rad?« vpraša tolovajka, ki je ves v savojski obleki.

Tovariš je nekako zmeden. Vprašanje je bilo preveč trdo in za čuda ukazovalno. Ne more se znajti.

»Vdajte sel Amnestirani ste! Pričrnujte se nam, kakor so se drugod. Vsa Dolenjska je na naši strani. Imao mora orozje, minomete, tanke, topove...«

»Mi se ne vdamo in se ne bomo vzdali! Si razumel, tovariš? Rekel sem že, da nas pustite pri miru. Sicer pa, kdo pa si ti? S teboj nimam kaj govoriti. Ti nimaš nobene pravice o čem odločati. Poveljnik sam naj pride!«

Danilov, glas je rezek, razdražen. Rdečkar je kar poražen; prisilni mobiliziranci se spogledujejo; nekateri so celo namaznili.

»Dobro, bom sporobiš,« reče glava pod rdečo zvezdo in se obrne. Belo plenico vzdigne visoko v zrak in se zdaj pa zdaj ozre na line in okna, od koder molč cevi težkih strojnic.

Danilo se vrne v grad. Franci se smejijo. Polozí mu roko na ramo.

»Tič pa sila ga povali.

Fantje na položajih ga s ponosom ogledujejo.

Nebo je brez oblačka in sonce že kakor v avgustu; poplava svetlobe pljuska na vse strani in se razliva čez vrhove gora. Danilo je kar dobre volje.

»Odločen moraš biti, to je vse!« je odgovoril precej pozno na Francijev počivališču.

Pred dvoriščnimi vratimi se ustavi tolovski poveljnik; krdelec civilistov in rdečkarjev je okoli njega.

Danilo z dvema legijcema mu stopi naproti.

Poveljnik se zravnva in pozdravi:

»Smrt fašizmu!«

»Priatelj, mi smo to že zdavnaj pozabil!« ga zavrne Danilo. »Torej,

kaj hočeš od nas?«

Danilo ne more krotiti jeze.

»Torej ne? Je to zadnja beseda, tovariš?«

»Zadnja. Branili se bomo, če nas boste napadali. Pravico imamo. Nikar ne misli, da ne bo prišla druga večja sila in znova zasedla vas in nas.«

»Lahko, pa bo z namile!«

»Tako? Če zasede Nemčija, bo tudi z vami?«

»Nemčija je pred razs

I. Smrt cesarja Franca Jožefa

Vrhovni dvorni upravitelj knez Montenuovo je potihem vprašal zdravnika, ki sta po jutranjem zdravniškem obisku stola iz cesarjeve delovne sobe, ali je še kaj upanja.

Mrzlica je popustila, je sporočil generalstebni zdravnik Kerzl, a slogočna slavost je edalje večja. Njegovo Veličanstvo mora v posteljo.

Počasi sta se približala obo siva cesarjeva glavna pribrobnika: vse je zmanjšalo se oglasil grof Paar. Ne pomagajo več ne prisoje ne prigovarjanja. Njegovo Veličanstvo noč v posteljo. Njegovo Veličanstvo ve, da potem ne bo nikoli več vstalo. Baron Bolfras je tudi potrdil to s trudnim gibom roke, nizki pribrobnik polkovnik Spanik, ki je bi prav tedaj v službi, pa je vedel povedati, da cesar že od štirih zjutraj sedi za svojo pisalno mizo, čeprav je tako utrujen, da si mora venomer podpirati glavo.

Nekaj malega upanja je le še, je skušal potolati dvorni zdravniški svetovalec prof. Ortner oba starla glavna pribrobnika. Vnetje se ne širi več in bonike jo ne razmeroma mirno preživel.

Bogu smo hvalenzi tudi za najmanjšo iskriko upanja, ki nam še preostaja, je odviral vrhovni dvorni upravitelj.

toda to, kar moramo slišati, je le pre-

mal, da bi bili lahko brez skrb. Če si nočemo nakopati težke krive, da smo kaj zamudili, je treba poskrbeti, da Njegovo Veličanstvo prejme slike zakramente.

Ker je vrhovni dvorni upravitelj izrekel to, kar sta si bila glavna pribrobnika komaj upala misliti, sta prišla zdaj počasna na dan s svojimi pomisli. Dejala sta, da bi utegnil duhovnikov prihod Njegovo Veličanstvo vznemiriti in da bi cesar takoj zaslužil, kako je z njim.

Temu mnenju se je pridružil tudi cesarjev osebni zdravnik: cesar se nikoli ne bavi sam s seboj in nima rad, da bi ga kdo spominjal na to, da je bolan. Njegovo Veličanstvo, je priponil grof Paar, si došlej še nikoli ni veloča, da bi bilo Bog. »Potem je le treba najti kak izhod,« je odločil vrhovni dvorni upravitelj. »Zares, dovolj je bilo že, če sta morala nesrečna cesarica in ubogi prestolonaslednik Frane Ferdinand brez duhovne tolazbe ita na oni svet.«

Zares zelo nehyaležna naloga bo Njegovo Veličanstvo pripraviti do tega, je odviral baron Bolfras in si pri tem s tresoči si roko gladil svoje prebarvano brado.

Morda bi pa takole šlo, je predlagal vrhovni dvorni upravitelj: Njegovemu Veličanstvu sporočimo, da mu je sv. oče posdal po nunciju svoj blagoslov. Sporočil bom Njegovemu Veličanstvu, da je najbolj, če ta blagoslov prinesi k njemu kak duhovnik. Štar prelata Seydla bo pripravil Njegovo Veličanstvo do tega, da pred podelitvijo blagoslova prejme slike zakramente.

Stara glavna pribrobnika sta bila preprisana, da bo tako le šlo. Čudila sta se, s kakšno obzirnostjo in dostojočnostjo je vrhovni dvorni upravitelj znal pripraviti vse za prihod smrti v schönbrunski cesarski dvore.

Zdravniki, ki potem, ko je vsa njuna zdravniška umetnost odpovedala, nista imela več kaj opraviti, sta se poslovila, vrhovni dvorni upravitelj pa je s tihim korakom odšel v cesarjevo delovno sobo.

Grofu Paaru je njegova viržinka, ki jo je imel venomer v ustih, dogorela: »Do kraja ne moremo tega premisliti, ne moremo! Kaj bo iz nas, če nas cesar zapusti?«

Bolfras je mrko gledal predse: »Se spominjaš, kaj je Njegovo Veličanstvo dejalo tedaj, ko se je Konrad priglasil, da odhaja na bojišče?«

Grof Paar se je še spominjal tega, zato tam niso pozabili nobene cesarjeve besede, marveč jo zvesto ohranili v spominu. Tako je tudi tale, ne preveč pomembna cesarska beseda nekaj velja: »Bog daj, da bi se vse dobro iztekel. Pa tudi že se ne, vas ne bom zapustil.«

Vidiš, zdaj nas pa cesar vendarle zapušča!« je potožil Bolfras.

Nadaljevanje s 3. strani

jaškega življenja, zato smo tako nevarno lahkomiselnin in vedno in vsega pricakujemo iz tujih rok. V tem pogledu pa nas zgodovina ni vzgojila. Ne znamo se znajti, manjka nam izkušenj, zrelega preudarka in politične jasnovindosti, ki si zna iz znamenj časa razlagati prihodnost, kakor dober izkušen kmet ve razlagati vreme iz znamenj neba. Vidiš, to je vse. Jaz to vem, hudo pa je, da to drugi ne vedo, ki bi moral vedeti...«

Vstat je.

Nekaj fantov ti vzarem, Franci, pa nič strahu — noč bo mir.«

Kar vzemi si jih. Samo da rdeči pred tvojo vrnitvijo ne napadejo nas in ti ne zapro poti v grad.«

Ne boj se zame; bom poprej vse dobro izvohal, kaj kanijo. S fanti sem že govoril. Za ta čas pa, Franci, zdrav in Bog s teboj v tvojimi fanti!«

Poveznil si je kučmo na glavo in Franciju krepko stisnil desnico.

Pri vratih se je še enkrat obrnil.

Nekaj novih fantov ti moram prisjetiti; že zaradi teh, ki so tu, da bodo pogumnejši. Pa tudi vedeti moram, kaj misljijo in čutijo ljudje, da se bomo vedeli ravnati.«

Vrata so se zaprla za njim in stopnice so škripale pod njegovimi odločnimi koraki.

Prvi svit se je medlo precej skoz siva povesma megle, ko se je Danilo vrnil s svojimi fanti z dolgega nočnega obiska.

Novačil je slabo. Može in fantje niso bili pripravljeni; bilo je dogovorjeno za naslednjo noč. Ljudje so zaskrbljeno poslušali vsakovrstne novice: o naglem koncu vojske, o po-

NE CESAR NE KRALJ

BRUNO BREHM

KONEC
habsburške
države in
njene napo-
slednega
vladara

In kako naj sklenemo mir, ko cesarja več ne bo? je vdihnil Paar.

Monarhiji se ne bo nič zgodilo, si je dovolil prispomniti nižji pribrobnik stotnik Spanik. »Če pade, pade vedno na vse štiri noge. Po tolikšni nesreči, ki jo je doletela letos poleti pri Lucku in tudi po zahrbni vojni napovedi Romunije, se je vendarle spet pobrala. Se vedno lahko upamo, da se bo srečno iztekel.«

Z božjo pomočjo, je pristavljal Bolfras...

In predvsem s pomočjo Prusov, je ponovil Paar otočno.

Prusom zdaj ne bi bilo treba, da bi nam pomagali, je odviral Bolfras. »če bi bili avgusta 1914 držali svoja obljubo in nam, kakor je bilo dogovorjeno že v osmedesetih letih prejšnje stoletja, prihite řeč Siedlere na pomoč.«

Tako pravi Konrad.« Grof Paar je spet prizgal viržinko. »Toda tvoj prijatelj Petiorek je bil v Srbiji premašil tudi brez obljubljene pruske pomoči. Po vojni se bomo lahko skrili v mišljenu luknjo. Pred našim cesarjem bi Prusi imeli vsaj spoštovanje. Ko pa Njegovega Veličanstva več ne bo, bodo z nami nadeli, kar bodo hoteli. In poleg tega delajo oni sami neumnost za neumnost.«

Kaj na se rodil v obnovljene Poljske, ve samo Bog!«

Lüddendorf upa, je odviral Bolfras, »da bo tam lahko dobil novih vojakov.«

Polijski mu bodo že zapadli! Nemci delajo tako, kakov da se drugi narodi ničesar več ne spominjajo. Niti samemu cesarju nikoli ni bilo jasno, kako naj se ta poskus konča.«

Usmrtilov Stürgkh je vzela Njegovemu Veličanstvu pol zdravia — z, je priponil Bolfras. »To je mnogo bujne ko izgubljena bitka, je tedaj dejalo Njegovo Veličanstvo. Ce že Budimpešta miruje, pa postaja Dunaj kar histeričen.«

Bolezni Njegovega Veličanstva je mnogo starejšega Izvara, je ugovarjal grof Paar. »Izhaja od tistega nesrečnega prehoda, ki si ga je cesar nakopal, ko je nospremil ob deževnem vremenu leta 1913 potuhnjene Nikolajeva Nikolajeviča do Schönbrunna na kolodvor.«

Kakor nikoli prej, tako Bolfras tega tudi zdaj ni hotel priznati. Bil je mnenja, da je že dve leti prej zakrivila to nesreča cesarska rodbina sama, ker je bila premalo pazljiva in preveč trdšča. Tedaj ko se je poročil nadvojvoda Karl, so nameč na svatih v Schwarzenau pustili cesarja, ko so se svatje v skupinah slikali, tako dolgo brez površnika, da se je prehladil. Tudi še takole lepim sončnim oktobrskim dnevom ne bi bili smeli zaupati. In kaj bo ta zakonska dvojica, ki je njeni svatbi cesarja stala zdravje, prinesla monarhiji, po pokazala šele bodočnost. Cesariju samemu je poroka naredila res zelo malo veselja — zakaj tudi on je bil vedno mnenja, da Burboni ne prinašajo Habsburšnom prav nobene sreče.«

Skoraj neslišno se je vrhovni dvorni upravitelj vrnil in cesarjevo delovno sobo. Pomignil je onim trem častnikom in jim počepal, da je monarh že pristal na to, da sprejme prelata. Potem je Montenuovo z umerjenimi koraki odšel z dvora, da dà zadnje ukaze za obisk onega mogočnega vladarja, ki se je tu v Schönbrunnu počudil moral ravnat po natančnih navodilih vrhovnega dvornega upravitelja.

Kakor nikoli prej, tako Bolfras tega tudi zdaj ni hotel priznati. Bil je mnenja, da je že dve leti prej zakrivila to nesreča cesarska rodbina sama, ker je bila premalo pazljiva in preveč trdšča. Tedaj ko se je poročil nadvojvoda Karl, so nameč na svatih v Schwarzenau pustili cesarja, ko so se svatje v skupinah slikali, tako dolgo brez površnika, da se je prehladil. Tudi še takole lepim sončnim oktobrskim dnevom ne bi bili smeli zaupati. In kaj bo ta zakonska dvojica, ki je njeni svatbi cesarja stala zdravje, prinesla monarhiji, po pokazala šele bodočnost. Cesariju samemu je poroka naredila res zelo malo veselja — zakaj tudi on je bil vedno mnenja, da Burboni ne prinašajo Habsburšnom prav nobene sreče.«

Skoraj neslišno se je vrhovni dvorni upravitelj vrnil in cesarjevo delovno sobo. Pomignil je onim trem častnikom in jim počepal, da je monarh že pristal na to, da sprejme prelata. Potem je Montenuovo z umerjenimi koraki odšel z dvora, da dà zadnje ukaze za obisk onega mogočnega vladarja, ki se je tu v Schönbrunnu počudil moral ravnat po natančnih navodilih vrhovnega dvornega upravitelja.

Potem je grof Paar se je spomnjal tega, zato tam niso pozabili nobene cesarjeve besede, marveč jo zvesto ohranili v spominu. Tako je tudi tale, ne preveč pomembna cesarska beseda nekaj velja: »Bog daj, da bi se vse dobro iztekel. Pa tudi že se ne, vas ne bom zapustil.«

Vidiš, zdaj nas pa cesar vendarle zapušča!« je potožil Bolfras.

Nadvojvoda je zahteval, da mu morajo dati zagotovilo, da cesarju ne bo v

Prijavil! Prijavil!, je pomisil prelat. »Po vseh dunajskih cerkvah že mojijo za cesarja, na zadnjo uro kljaje duhovnika, zdaj pa ga gre ta mož k umirajočemu — prijavljal. Toliko časa bodo zapravili, da bo cesar nazadnje povsem izgubil zavest.«

Nizki pribrobnik se je vrnil, vratar je odpril in prelat je vstopil. Prevezel ga je tak strah, da je komaj že ohranil prisestnost: pred njim je stal cesar, ves prepadel, s senco bližajoče se smrti na licu. Nalaho pa je opetekal, ker ni bilo nikogar, ki bi ga opiral. Naredil je kratek, podrsajoč korak prelatu naproti. Ko je duhovnik hotel opreti opotkajočega starega gospoda, ga je do smrti izmučeni cesar s pogledom svojih modrih oči tako odločno odklonil, da je prelat kar obstal, dokler cesar ni med lahnim stokanjem spet sedel za svojo pisalno mizo.

Veseli me, da ste prišli.« Cesar je le s težavo držal glavo pokoncu in bolj hropel kakor pa dihal. Prelat je premagal svoj strah ter sporočil cesarju, da je prinesel papežev blagoslov in njegove najtopiležje želje, da bi cesarju zdravje kmalu zboljšalo.

Hvala.« Umerjena hladnost, s katero je cesar spreljal pozdrave sv. očeta, pozdrave njenemu enakovrednemu vladarju, je poudarila razliko med njim in duhovnikom.

Veseli me, da ste prišli.« Cesar je le s težavo držal glavo pokoncu in bolj hropel kakor pa dihal.

Prelat je premagal svoj strah ter sporočil cesarju, da je prinesel papežev blagoslov in njegove najtopiležje želje, da bi cesarju zdravje kmalu zboljšalo.

Hvala.« Umerjena hladnost, s katero je cesar spreljal pozdrave sv. očeta, pozdrave njenemu enakovrednemu vladarju, je poudarila razliko med njim in duhovnikom.

Veseli me, da ste prišli.« Cesar je le s težavo držal glavo pokoncu in bolj hropel kakor pa dihal.

Prelat je premagal svoj strah ter sporočil cesarju, da je prinesel papežev blagoslov in njegove najtopiležje želje, da bi cesarju zdravje kmalu zboljšalo.

Hvala.« Umerjena hladnost, s katero je cesar spreljal pozdrave sv. očeta, pozdrave njenemu enakovrednemu vladarju, je poudarila razliko med njim in duhovnikom.

Veseli me, da ste prišli.« Cesar je le s težavo držal glavo pokoncu in bolj hropel kakor pa dihal.

Prelat je premagal svoj strah ter sporočil cesarju, da je prinesel papežev blagoslov in njegove najtopiležje želje, da bi cesarju zdravje kmalu zboljšalo.

Hvala.« Umerjena hladnost, s katero je cesar spreljal pozdrave sv. očeta, pozdrave njenemu enakovrednemu vladarju, je poudarila razliko med njim in duhovnikom.

Veseli me, da ste prišli.« Cesar je le s težavo držal glavo pokoncu in bolj hropel kakor pa dihal.

Prelat je premagal svoj strah ter sporočil cesarju, da je prinesel papežev blagoslov in njegove najtopiležje želje, da bi cesarju zdravje kmalu zboljšalo.

Hvala.« Umerjena hladnost, s katero je cesar spreljal pozdrave sv. očeta, pozdrave njenemu enakovrednemu vladarju, je poudarila razliko med njim in duhovnikom.

Veseli me, da ste prišli.« Cesar je le s težavo držal glavo pokoncu in bolj hropel kakor pa dihal.

Prelat je premagal svoj strah ter sporočil cesarju, da je prinesel papežev blagoslov in njegove najtopiležje želje, da bi cesarju zdravje kmalu zboljšalo.

Hvala.« Umerjena hladnost, s katero je cesar spreljal pozdrave sv. očeta, pozdrave njenemu enakovrednemu vladarju, je poudarila razliko med njim in duhovnikom.

Veseli me, da ste prišli.« Cesar je le s težavo držal glavo pokoncu in bolj hropel kakor pa dihal.

Prelat je premagal svoj strah ter sporočil cesarju, da je prinesel papežev blagoslov in njegove najtopiležje želje, da bi cesarju zdravje kmalu zboljšalo.

Hvala.« Umerjena hladnost, s katero je cesar spreljal pozdrave sv. očeta, pozdrave njenemu enakovrednemu vladarju, je poudarila razliko med njim in duhovnikom.

Poslednji dnevi v kočevskih ječah

Spomini slovenskega duhovnika po lanskem 8. septembру (VIII.)

Vrnimo se še malo k našim obiskovalcem.

Med številnimi »višnjicami« nas je obiskal Dakij. Prišel je v spremstvu nekega drugačnega tolovalca, ki je bil menda tudi Bločan, ali vsaj tam blizu nekje doma. Spominim se, kako je Bločanom razlagal, da je svojo družino spravil že na varno v neko skrito vas, kamor Nemci prav gotovo ne bodo prišli. Takrat sem privrženec videl Dakija. Ošabno je korakal, na škornjih je imel ostroge, da je kar pozvanih, ko je koračal po sobi in vzbujal strah s svojo »veličino«.

Preden smo odšli v Ribnico, nas je počastil z obiskom visok funkcionar, ki je imel na rokovu našite tri zlate zvezde z zlatim trakom pod njimi. Kdo je bil to, mi ni znano. Ni se pa zadovoljil samo z enim obiskom, ampak je prišel še enkrat. Zakaj?

Zato, ker najvažnejšega, zaradi česar je prišel, le niti videl. Toda od nas treh ni imel noben kar na čelu zapisano, da je duhovnik. Ko je šel prvič po sobi, je gledal samo po klobukih, ki so viseli ob zidu nad našimi glavami. Prav gotovo je hotel, gledajoč klobuke, spoznati ljudi pod njimi. Rad bi videl »Marjet. Ko je šel ven, sem bil priča, da je šepetja vprašal komandirja straže: »Kje so pa farji?«

Cez kakso minuto se je vrnil, komandir straže mu je vsakega posebej pokazal. Ko je prišel do mene, sem ga slišal: »A, to so vodje! Nato se mi je nasmehjal. Ne vem, kaj je bilo na meni takoj veselega in zanimivega. Najbrž mu ni šlo v glavo, da more biti »vodja« takle ubog »far«, ki sedi tu pred njim.

Pri njegovem obisku nismo vstali, ker se nam ni ljubilo. Nazadnje se mi je nastop tega »višnjega« zdel tako neumen, da sem se mu še jaz začel smejeti.

Poslednji prvi petek

Priprava za prvi, za marsikoga zadnji prvi petek, ni bila agitacija, ampak počitna, večkratna prošnja, naj nam prineseo dovolj velikih in malih hostij in potrebovo mašno vino, ki nam ga je zmanjkal. Po dolgem medovanju je rekel komandir straže: »Bom šel pa jaz sam iskat in jaz sam Bogra pojedel...«

Res je imel ta konjski hlapec zelo preproste nazore o sv. Evharistiji! Končno smo dobili, kar smo potrebovali.

Prišel je prvi petek. Med mašo, ki jo je imel gospod Turk, sva midva z gozdom Tomazinom spovedovala več v enem kotu prostorne sohe. Gospod Turk je imel kratek nagovor. Kot vnet častilec Jezusovega srca ni mogel biti tiho. A bilo bi bolje, če bi bil molčal; njegova pridiga je namreč prišla rdeči komandi na uho, in popoldne je bila prav na ta račun uprizorjena v kočevskih delavnicih posebnejša komedija...

V sobo so prišeljali Jela Capudra. Ker si je zvili noge, ni mogel bežati. Ujeli so ga, mu obvezali nogo in ga oprtega na berlog postavili pred nos.

Ko so nam govorili, da so že obujeli, smo se jim posmehovali, ker kaj takega nismo mogli verjeti. To jih je zelo jeziklo. Ko smo pa videli Capudra res pred seboj, nam je bilo malo nerodno, komandant mesta je pa z mogočno gesto pokazal na nas in rekel:

»No, kje je sedaj tisti, ki je rekel, da ne verjam? No, ali smo ga ujeli, ali ga nismo? Tu ga imate, pa si ga oglejte, če je pravil! In kaj zdaj vi pravite na to, tovariš?«

Tu se je pokazala trdost nekaterih ljudi. Da bi bili vsaj tihi! A niso se premagali, nobenega spoznavanja, nobenega usmiljenja do soščevalcev, niti najosnovnejše ljubezni do bližnjega niso nekateri pokazali, ampak začeli kričati nad ubogim reverzem: »Zgigni, svinja!«

Komandant mesta je ukazal: »Peljite ga proč! Pa kar v kisto ga zabitje! Kaj bo šela, ko ga bodo videli oni iz barak!«

Pod gradom se je slišalo glasno kričanje; vmes so vreščali ženski glasovi, usmerjeni na grad:

»Ne bodite nori, vdajte se! Ne dajte se po neumnenem pobiti. Ubijte prekletega Capudra, ki vas goni v smrt in odprite vrata. Nič se vam ne bo zgodilo hudega. Samo on vas drži, da ne smete stopiti k nam. Ubijte Capudra! Sliši-i-te, ubijte Capudra!«

Danilov obraz je kar žarel.

»Ali ste slišali fantje? Kar po meji, pa boste rešenike!

Liegici ga niti poslušati niso hoteli.

»Saj vam ponujamo orožje, pa ne marate priti ponj. Tudi poveljniki Capudra vam damo! Zakaj pa se nas bojite, saj ste naši bratje! Le bliželj! Pa po planem, da vas bomo mogli videti, so kričali nanje in se smejali, strojnice pa so regljale in minometi so metali jeklene pljunke čez grajsko obzidje...«

Popoldne je sonce popilo meglo, oblaki so nabrekni in plavali kakor pozlačeni baloni po sinjini nebi. Sonce je pripolzelo nad Krim. Hiše v Grosupljem so se belo bleščale kakor bi imeli nedeljske predpanske pred seboj; zadnji del cerkve na griču se je bleščal v soncu kakor rep laboda.

Ni griču za cerkvijo je stal top in metal granate na Boštanj. Top so narančili Savoči ter končno uspeli, da so padale granate na streho in dvorišče gradu, so mu bili ob badoljevski izdaji uničili naprave za merjenje.

Drugi top je zarjal z Lobčka.

Grajsko obzidje ni bilo močno. Nekaj natančnih zadevk bi moglo narediti vrzel za vdor.

Zenska z belo ruto v rokah se je spet prikazala pred dvoriščnimi vrati. Pomolila je listi skozi za komolec široko odprtva vrata.

Danilo in Franci sta brala:

Svoboda vere

Ko so namreč Capudra odpeljali, se je komandan mesta obrnil k nam in nam rekel:

»Pa še eno reč imamo, tovariši! Tudi to moramo urediti! Danes je bila tu pridiga. Mi smo vam šli na roke in vam dali pravico za maševanje. Toda vi ste to pravico zlorobili. Ljudje, ki nam že prej niso dali miru, še tu v zaporu potliko uganjajo!«

Gospod Turk se je oglasil:

»Res sem govoril, toda nista je še takega. To ni bilo nobeno politično hujskanje. Sicer pa ni bilo nikoli rečeno, da se ne sme pridigati. Kar ni bilo prepovedano, smo misili, da je dovoljeno. Zato sem vernikom v tolažbo povedal nekaj besed. Ni bilo politike, ampak izključno verske reči. Priznam, da nisem prav naradi, da nisem vas vprašal. To mi sedaj oprostite, zanaprej ne po bom več govoril.«

Komandant ga je pa zavrnal:

»Nisi imel dovoljenja, pa je konec! Še vedno hujšaš ljudi. Stražarji, odnesite oltar! Vi si pa tole zapomnite: Bizanc ima povsod svoja ušesa; vse stene slišajo!«

Zalostni smo gledali za stražarji, ki so brez srca pograbili in odnesli oltar, plač, protve, kelih, hostije, križ, na katerem so bile v slonovino vdolbene vse postaje križevega pota; odnesli so mašno vino in drugo.

Zvečer, ko se je komandant spet priselil, sem mu reklo:

»Gospod komandant, lepo vas prosim, vrnete nam oltar.«

»Bodo pa še drugi maševali! Vsak nekaj časa!« je odvrnil.

»Pa vendar ni bilo prav, da ste to naredili. Saj ni bilo nobene politike.«

Pa je spet odgovoril:

»Zdaj je, kar je! Kar sem rekel! Človek ne sme biti popustljiv, sicer nikamor ne pride!«

To je bila svoboda vere v kočevskih zaporih.

Tedaj smo postali pravi jetniki; bili smo brez vsega. Za nas življenje ni imelo več pomena. Najdražje, kar smo imeli, so nam odnesli vojaki. Zalostni smo bili, ker ni bilo več Jezusa med nami, ker ne bo več svetega obhajala. Bili smo, kakor bi nam kdo posekal ude. Tolažla nas je samo zavest, da smo srečno obhajali prvi petek v oktobru. Častilci Srca Jezusovega so prišli na svoj račun. Srce Jezusovo jih ni zapustilo. Bilo je ta dan razdeljenih 72 sv. obhajil. Za nekaterje, lahko tudi rečemo za večino, je bila takrat zadnja spoved in zadnje sveto obhajilo. Upamo, da so v nebesih in v vrsti tistih, ki so dali življenje za božje Sre. Ta dan smo zvečer molitvom še dodali: »Molimo za svoje sovražnike! Oče naš, kateri si v nebesih...«

Za mašo tolovali niso bili preveč navdušeni. Komandir straže je bil pri maši enkrat za malo časa. Dejal je: »Tudi jaz sem bil pri maši. Kar skozi luknico od ključavnice sem gledal. Zame dovolj. Vsak po svoje Boga molil!« Na prvi petek je mlad toloval delal opazke med mašo. Mislim, da je prav ta capinek imel tista znamenita bizantsinska ušesa in komandi naznani, da je g. Turk govoril. Ta grešna duša je še med pozdvigovanjem norec brila.

Pričakovanje konca

Meniševci so govorili:

»Gotovo nekaj z nami nameravajo, sicer nam ne bi vsega pobrali. Bomo vidi, kaj bo jutri.«

Ure so šle počasi naprej. Ker smo brez uspeha čakali na razsodbo, smo bili prepričani, da hočejo sodniki imeti od terenskih odborov novih dokazov. Komandirji, ki so prihajali na obisk, so govorili: »Nekateri od vas bodo šli domov; čudimo se, zakaj so jih sploh pobrali.«

Prasketalno na obzidju

Meniševci so govorili:

»Gotovo nekaj z nami nameravajo, sicer nam ne bi vsega pobrali. Bomo vidi, kaj bo jutri.«

Ure so šle počasi naprej. Ker smo brez uspeha čakali na razsodbo, smo bili prepričani, da hočejo sodniki imeti od terenskih odborov novih dokazov. Komandirji, ki so prihajali na obisk, so govorili: »Nekateri od vas bodo šli domov; čudimo se, zakaj so jih sploh pobrali.«

Tako je se je razveselil Danilo. Položil je roko na rame Franciju in se zagledal v njegove oči.

»Skupaj se bora bojila in skupaj padla, če je božja volja takal!«

Kmetje iz Zagradca in Mlačevega, ki so se zatekli v grad, so se zbrali okoli poveljnike.

Danilo je uganil njihove želje, preden je kdo spregovoril.

»Res, nevarno je postal. Vi, ki nimate orožja in se niste bojevali, lahko kar brez skrbci odidete. Rdeči bodo vidi, da imajo vsaj malo uspeha. Kar z njim pojide, da bo bolj varno,« je pokazal na žensko.

»Pa vi in vaši fantje?« se je nekdo usodil vprašati.

»Ne bojte se za nas, to je naša stvar,« ga je Danilo hladno zavrnil.

Mozgo so z bledim smehljajem kimali poveljnike, dvigali prste do klobukov v nekakem vojaškem pozdravu in odhajali skozi vrata za žensko.

Ko je zadnji prestopil prag, so se vrata spet zaprla.

Mračilo se je že in molk je postal, čedalje bolj negiben, skoraj napet. Razparalo ga je ponovno kričanje:

»Grad bomo porušili! Rešite se, ubijte Capudra in pridite k nam!«

»V želodcu te pa imajo. Vražje se te bojijo!« se je obrnil Franci k Danilu, ko sta šla za obzidjem mimo branilcev.

Rotu z Župenega so že nekaj podobnega obljubili, toda ostal je še naprej v zaporu. Terenci in komisari so si po pilavsko umivali roke in rekli:

»Ja, saj mi bi jih že rešili, toda kaj, ko so pa še drugi nad nami!«

Je res hudo, če človek pada tem ljudem v roke. Kogar enkrat imajo, tegle zlepa ne izpuščajo.

Tisti petek popoldne, kakor tudi vsak drug dan, nam ni kazalo drugega, kakor spet se vdati v božjo voljo, prenašati težo dneva in žakati konca. Ko se je temnilo, smo zmolili rožni venec, se priporočili angelom varuhom v Mariji v varstvu ter utrujeni od lakote in trpljenja zaspali...

Dnevni red v rdeči ječi

Preden pa se poslovimo od Kočevja, nai omenim še dnevni red v delavnica in napišem besedo o stražarjih, o medsebojni pomoči in nekaj drugih podrobnosti.

Vstajali smo približno ob 7. Najprej ali pa tudi ob pol 6, in tej zadevi niso bili natančni. Saj živince v hlevu tudi potpri, če je ne prinesajo hrane ob uri, ker je pač privezana! Tako smo morali tudi mi potpreti, ker smo bili navezani zgoj na njihovo dobro voljo in se nismo mogli odvezati, še manj pa uiti...

Po večerni spet molili in šli umivati. Večerni »kazanc« so prinesli ob pol 5 ali pa tudi ob pol 6, in tej zadevi niso bili natančni. Saj živince v hlevu tudi potpri, če je ne prinesajo hrane ob uri, ker je pač privezana! Tako smo morali tudi mi potpreti, ker smo bili navezani zgoj na njihovo dobro voljo in se nismo mogli odvezati, še manj pa uiti...

To je bil dnevni red, ki bi ga lahko razdelili na tri glavne dele, če vzamemo »menačo« za središče našega jetniškega življenja. Ko smo se zbudili, smo že misili, koliko časa je še do pol 12; ko smo hrano zaužili, smo že računali, kolikor uric lakote bo treba pretrpeti do večerje; in ko je ta minila, smo zopet z novim upanjem gledali na naslednji dan, ki nam bo ob pol 12 prinesel zajtrk in konsulo.

To je bil dnevni red, ki bi ga lahko razdelili na tri glavne dele, če vzamemo »menačo« za središče našega jetniškega življenja. Ko smo se zbudili, smo že misili, koliko časa je še do pol 12; ko smo hrano zaužili, smo že računali, kolikor uric lakote bo treba pretrpeti do večerje; in ko je ta minila, smo zopet z novim upanjem gledali na naslednji dan, ki nam bo ob pol 12 prinesel zajtrk in konsulo.

Po jedi smo spet molili in šli umivati. To delo ni bilo težko, ker v jedi ni bilo preveč maščob in so se dale poroice umiti kar z mrzlo vodo.

Ko smo vse to storili, smo se spravili k poletku in tremali do dveh ali treh popoldne, če nas ni pri tem motil kak »višje« s svojim obiskom. Nato smo brali vse, kar nam je prislo pod roke, in poslušali g. Turka, ki je vedno povedal kakšno za dobro voljo, in spet čakali na večerje.

Večerni »kazanc« so prinesli ob pol 5 ali pa tudi ob pol 6, in tej zadevi niso bili natančni. Saj živince v hlevu tudi potpri, če je ne prinesajo hrane ob uri, ker je pač privezana! Tako smo morali tudi mi potpreti, ker smo bili navezani zgoj na njihovo dobro voljo in se nismo mogli odvezati, še manj pa

Leposlovni ustvarjalci in naš čas

Nobenega dvoma ni, da se sedanost s svojim snovnim in duhovnim nasiljem uvršča med najusodenje prelome v slovenski zgodovini. Ni ga človeka, ki bi mogel danes ravnodušno gledati na to veliko dogajanje, saj se bo iz teh vrincov izobiloval nov svet – boljši ali slabši od minulega, danes še ne moremo vedeti.

Posebno gredo ti dogodki skozi dušo umetnika ustvarjalca, kar je povsem naravno. Ali ni prav on odmen v vest svoga časa, hkrati pa glasnik nadčasovne lepote in popolnosti? Spomnimo se le Cankarja in njegovega pojmovanja umetnosti in umetnika! Cankar je bil v svojih delih glasnik poštovnosti, načelnosti, nešteičnosti, iskrenosti, a sodnik vsemu, kar je tem vrlinam nasprotovalo. Zavedal se je, da je kot umetnik učitelj svojega naroda. Žgoda mu ni bilo cilj, temveč posoda najglobljih misli in spoznanj. Zato nikdar ne bo tako popularen – to se pravi, ne bo herivo najširših ljudskih plasti – kot so popularni Jurčič, Finžgar, Jalen. To so napovedovali že kritiki sodobniki, ko so mu očitali subjektivizem, tendenčnost, držnost. Ob njih praktičnem, dnevnom pojmovanju umetnosti pa se je Cankar povzdignil v oznanjevalca najpopolnejše umetnosti, idealistične, s tremi največjimi vrednotami: materjo, domovino, Bogom.

Kaj pa danes?

Odgovor sodobnega ustvarjalca leposlovnemu na nesoglasja in tragiko časa, v katerem je sedanemu rodu usojeno izpolnjevati živiljenjsko nalogu, more biti en sam: kazali rešnjo pot iz duhovnih in materialnih zabolod, ki so rodile daňnijo kaos.

Kakor je človek, ta mikrokosmos, po izvirem grehu sam v sebi razdeljen v snovno in duhovno polovico, tako je razklana tudi človeška družba. Snov vlete k temu, duh driga v višino. V boju med svojima sestavnima prvinama se človek svobodno odloča ali za snovnost ali za duhovnost – ali za telo ali za dušo. Iz prelade prvega ali drugega se poraja v družbi temeljno idejno nasprostvo med vero in verovo, ali bolje med vero v osebega metafizičnega Boga in vero v zemski stvari in pojave. Na človeško odločitev po čestovrat vpliva miselnost dobe: ali ga spodbuja h kreplostnemu, duhovnemu živiljenju (n. pr. katoliški srednji vek) ali ga vlete v snovno uživanje (n. pr. moderno pogansvo).

Današnja miselnost, sad polpretekle, duhovnemu živiljenju in stremljenu, duhovnim idealom in vrednotam ni prijazna, zato vse preveč je usmerjena v praktičnost, in to, kar prinaša otipljive dobrine, koristi in užitke. Zelo verjetno pa je, da se bo ta miselnost v stiskah in razočaranjih časa preusmerila in se nastavila opajajočemu toku duha.

Rod, ki je prestal prvo svetovno vojno, je dol Slovencem ekspresionistom pesem. Žal je bila ta pesem preveč izven sveta in živiljenja, preveč individualno osebna, da bi mogla dalj časa ustrezati ljudem, ki hčete umetnost pač tudi razumeti, če jo naj popolno uživajo.

Okoli leta 1930 pa je nastopila druga skrajnost, ki je bila nekako deset let merilo vsega slovstvenega dogajanja pri nas. Ta skrajnost je tako imenovani kulturni boljševizem – sionstvo, ki je v srcu in glave utiralo pot moralnemu boljševizmu. Preblizu je se tisti čas, ko je najvišja kritika delila tem pesnikom in pisateljem beli kruh, in ko je nasprotno vsak katoličan veljal za duhovno obremenjenega ter je moral ostati zunaj hramu »čiste, svobodne« umetnosti – preblizu je še, da bi mogli izreči o njem zadost jasno in ostro sodbo. Kdor tisto deseljetje v romanu ali pesmi ni označil svobodne ljubezni, razrednega sovrašča in komunistično revolucionarnih gesel; kdor ni smeil tradicionalnih vrednot, kakrsne so slovenskemu človeku Bog in njegovi služabniki, duhovna povezanost z zemljou, domovina zdaj vesela zdaj obokana, mati, ki z odpovedmi in najplemenito ljubezni hraniči rodo: tak pisatelj je zaman čakal povhvalnega sprejema najvišje kritike, ker pač ni bil »progressiven«.

Leta 1941. so ti »kulturniki« zapovedali kulturni mrok. Mlajši rod pa se zanje ni zmenil, marveč je knjige pisal in jih izdal. Grozote revolucije, ki jih še zmerom ni konec, so že večini slovenskih bralcev obrnile pogled nazvane in tako se je zgodilo, da je idealistična, duhovno usmerjena književnost našega rodu doživela topel sprejem in s tem nespornejši uspeh. Ne gre tu za manjšo ali večjo oblikovno popolnost tega, ali onega romana, povesti ali pesmi – pa skupaj s tistimi spoznanji je obliko skasoma moč izboljšati – marveč gre preverstveno za etično vrednoto, ki jo je pisatelj ali pesnik povzdignil in ki odseva iz njegovega dela.

Nova glasba se je rodila v odporu proti romantični in novoromantični glasbeni smeri 19. stoletja. Vire je našla v Debussyjevi impresionistični glasbi, v ekspresionističnem Skrjabinovem slogu, v skrajni Schönbergovi analoniki »dvanaest tonov«, v pravljudski ritmiki Bele Bartóka in v sre-

Naše glasbene življenje

V kratkem razdobju dobrega polmeseca nam je povečani radijski orkester pripravil dva sinfonična koncerta, o katerih naj v strjeni obliki podamo značilni prez.

Prvi je šel po temele sporedu. Beethoven, (Coriolan), Borodin II. sinfonija v h-molu, Wagner (Bakanal iz »Tannhäuserja«); drugi del nam je prinesel triptih o jeseni, ki so ga v močem stilnem nasprotju sestavili Dvořák (»V jeseni«), Lajovec (»Pesem jeseni«) in Grieg (»V jeseni«), torej tri sinfonične pesnitve programskega značaja.

Težišče prvega dela naj bi bila Borodinova II. sinfonija. Skladba je pretežno pisana v »navpičnem« slogu, polnem odrezanih, ostrih naglasov: jekleno ogrodje brez gostejšega melodičnega tkiva, kakor smo ga vajeni pri njegovih vrstnikih, n. pr. pri Rimsky-Korzarovu in Glazunovu, ki sta dokončala njegovega »Kneza Igorja«. Delo je bolj duhovito kot duhovno, v naglih preskokih ene skupine glasbil na drugo sicer pisano in zaradi nenadnih vstopov še kočljivo po vrhu.

A prav zaradi pomankanja izrazitejših melodičnih vezi akustičnemu spominu ne nudi značilne podobe in navzici vsej ostriji v gradnji ne more zapustiti trajnega vtsa.

Drugi del je dal snovi za stilno primerjavo. V njem smo poleg Dvořákovem v Griegove jesenske pesnitve znova slišali Lajovčeve »Pesem jeseni«. Še nikoli nam ni njena prava podoba tako jasno stopila pred oči kakor v tem triptihu. Vnajne lice Lajovčeve jeseni je teman pastel umirajoče narave, poln otožnih prepletkov in nasičen s harmoničnimi prelivimi, notranje pa kaže tiso duhovno resignacijo. Sodim, da je moralno marsikoga presenetiti, ko je povzel besedo severnjak Grieg, ki bi se mu mračno in otožno premišljevanje bolj podalo kakor Lajovcu, a je jesen narisal s strastnimi potezami kakor človek, ki dobro ve, da se za temi raztrganimi deževnimi oblaki skriva živiljenje in vroče sonce. Ce odstevemo vse krajevne in časovne razlike, bo razlika od tod, ker je Grieg svojo jesen ustavljal, ko je bil še prav mlad.

Drugi sinfonični koncert: Mozart (Mali nočni koncert), Chopin (Koncert za klavir in orkester v e-molu), Skerjanec (koreografska pesnitve »Mařenka«) in Strauss (Don Juan). Tako naj omenim, da je bil ta koncert proti pričakovanju (saj sta po prvem pretekla dobra dva tednal) po vsebinski bolj prikupen in po izvedbi popolnejši. Kar smo pogrešali v Borodinu kot glavnih točki prvega koncerta, smo našli zdaj v Chopinu. Klavirske deli je zaigral prof. A. Trost. Toliko bodi poverljano: pred nami je vstala verna podoba prvega Chopina v krhki milini njegovega češkega sloga, z vsem okrasjem značilnih Chopinovih kadenc in vložkov, da bo moralna ta točka še kdaj na spored.

Nekaj več pa moramo povedati o Skerjančevem slogu, ker jih je še zmeraj lepo število, ki se z novimi glasbenimi strujami ne morejo spriznat, češ da »v tej godiji vsak in vse po svoje gode«.

Nova glasba se je rodila v odporu proti romantični in novoromantični glasbeni smeri 19. stoletja. Vire je našla v Debussyjevi impresionistični glasbi, v ekspresionističnem Skrjabinovem slogu, v skrajni Schönbergovi analoniki »dvanaest tonov«, v pravljudski ritmiki Bele Bartóka in v sre-

dinskih delih Strawinskega. Sicer imamo še celo vrsto takih »upornikov«, ki so si pa deloma zaradi načelnih pojmov nasprotovali, a to naj zadostuje za splošen oris.

Kaj je prinesla ta nova glasba? 1. razširila je (deloma pa tudi skušala odpraviti) tonalitetne zakone in konsonančne pojme, ki smo jih bili vajeni v doslej veljavni harmoniji; 2. razvila je posebno neodvisno melodiko; 3. zavzela se je za pisano ritmiko, ki bi bila prosta vseh schematicnih taktnih utesnitv; 4. zagovarjala je ostro vezavo absolutnih, večinoma polifonih oblik; 5. potegovala se je za instrumentacijo, ki bi se predvsem ozirala na razliko med glasbili ter poudarjala njih svojskost, ne pa da bi jih stavljal v eno celoto, v skupno pojocene glasbene telo.

Ta prevarat naj bi torej zamajal staro glasbeno stavbo prav v temeljih, kakor je v moderni fiziki relativitetne teorije hotela zamašiti usta staremu Evklidu.

Naj je bilo pričkanje glede nove glasbe v zadnjem dvajsetletju še tako ostro, zastopniki nove glasbe in njihovi nasprotniki se morajo zediniti vsaj v tem – in to je za nas prva važna ugotovitev – da nova glasba še zmeraj ni našla zaključenega in enotnega sloga. In po tem merilu moramo to glasbo še zmeraj ceniti. Druga ugotovitev pa bi bila tale: nedvomno je, da je nova glasba krenila na izrazito abstraktno in subjektivno pot, tako da je celo ušesu, ki je doslej vezavo melodičnih in ritmičnih spojev že sito ter striže za

nenavadnim, na prvi mah gotovo le malo umiljiva. Takemu poslušalcu je stvar kvečjemu zanimiva, da bi pa zbudila resnično občutje pravega estetskega ugodja, pa je navsezadne le odvisno od njegove možnosti, če jo lahko dojame vsaj na nekoliko ubranoto ranjajo struno, kakor je brnela v skladatelju samem. Med zanimivim in lepim pa je še zmeraj velika razdalja.

Vsa problematika nove glasbe je torej v vprašanju, kdaj se bo splošni glasbeni čut novi razpredelitvi glasbenih prvin tako prilagodil, da bo v njih našel pravo okolje svojemu čustvenemu ugodju, in drugič, kdaj se bo povzpel tako daleč, da bo lahko vsaj zaslužil skladateljevo hotenje. Oboje je potrebno, a glede obojega si ne obvezati.

Končno nam ostane še ta opomba: s tem da se kdo v glasbenem delu ne meni več za doslej veljavne zakone harmonije, melodike in ritmike, seveda da še ni ustvarjena nova umetnina. In tu nastopa velika nevernost: kdo bo namreč mogel potegniti kolikor toliko utemeljeno ločnico, koliko je v tej ali oni skladbi modernega sloga resnične umetnosti, ki je vzklik iz nujnega in pristnega notranjega načinka, koliko pa navadna, po tujih vzorcih posnetna špekulacija ali celo poceni mazarija.

Glede izvedbe obeh sinfoničnih koncertov naj pripomimo toliko, da je orkester po vseh dosedanjih nastopih dobil bolj stalno lice dobro vigrane glasbene skupnosti. Poleg trdne osnove v gosilih so prišla do točnej-

Ksaver Meško :

Romanca o Rozki

»Zbogom!«

Sklonil je glavo, vstran se je obrnil, da ne bi gledal v oči Rozki, ki so strmele vanj tako plašno, kakor bi bile neprtičakovane, zazrtle strašno deklo božjo, neusmiljeno smrt, ki prihaja po njo, tako zgodaj že, v jutru njenega živiljenja.

Vstran je obrnil oči, povesil jih je kakor hudodelnik pred pravičnim in strogim sodnikom. A njene so se širile, gledale ga plašno, v velikem, tesnem začudenju, ker niso mogle umeti, ne do dne pregledati grekne resnice. Čutil je na lichih ta njen preplašeni, vprašajoči pogled; pekel ga je, očital mu greh in prevaro, dasi še v nejasnosti in dvojih v morda v upih, da so le same hude sanje. Pa se mu je hotel izogniti, umakniti se, upečati mu. Pogledal je naglo v dolino, bliskovito premeril že tako mu dobro znano pot, po kateri bo uhezel, in je brez nadaljnje besede stopil iz gozda. »Besede,« si je govoril, »sam zadržujejo in otežujejo slovo. Kamen so, ki se naveša na srce in na noge. Nič govoriti, odločno narediti, naglo oditi!«

Rozki je drhtel mlado, osemnajstletno srce, da je začutila vročo bolečino. Oči pa so ji strmele venomer vprašajoče, tako otroško začudenje, kakor bi se pravkar odprle iz lepih sanj, in bi neprtičakovano zagledale nekaj tako nenavadnega in grozneg, da je onemela v začudenju in grozi.

Res, načemu narodu je treba močnih zob, če hočemo, da si jih ne bo polomil, ko bo skušal zgristi take filozofske orehe... *

je dan, beli dan, in ona vsa budna, da je vse resnica, nikake sanje. Ni mogla razumeti, da je okrog nje žalosten jesenski dan in je bil le sep sen vsa tista čudovita pomlad, ki je še pravkar cvetela v njeni mladi duši, pa je neprtičakovano odvetela in ovenila, poslovila se hitreje kakor lastovke v jeseni, ki vendar še nemirno poletavajo okrog hiš, kjer so imele dom in zavetje, in se žalostno poslavljajo, preden odlete. Lastovke se poslove, a se spomladi vrnejo – tvoja sreča pa, o Rozki, ki se je poslovila tako neprtičakovano in naglo, odhaja, da se ne vrne nikoli več...

Tako je stale ob robu gozda in si ni upala stopiti izpod dreves, na plano, na božji dan, ni si upala in ni mogla. Onemogla se je naslonila ob deblo vitezke breze. Od tal do vrha je zadrhtelo v tankem deblu, kakor bi se bil izil ves drhteli nemir iz njenega srca v drevo in bi bila našla odvem v trdem, bladnem drevesu vsa pekoča bol njene duše.

Slonela je ob brezi, strmela dol na cesto, kjer je stopal on z naglimi kroraki, kakor bi se mu silno mudilo, da se skrije prej in prej za ovinkom in jizgine izpred oči, izgine za vedno, za vedno.

Nepremično, z veliko ljubeznijo in še večjo grozo je strmelo oko na njim. Usteca so se ji odprla, čisto malo, za spoznanje, da bi zaprosila za bežecim: »Ne odhajaj, predragi! Ostani, vrnji se, ne zapusti me, ljubljeni!«

V očeh je bila prošnja, v srcu, v mislih, vroča in lepa – izgovoriti je ni moglo.

Dvignila je roko, da jo iztegne za njim, da ga ustavi, zadrži. »Ne zapusti me, ti edini! Glej, polno ljubezni, bolno od ljubezni je moje srce. Vse pozabim, odpustim vse – samo ostani!«

Pa je ji roka počasi, brez moči omahnila.

Kaj hočeš, o Rozka, nežen, slaboten otrok? Kako ga hočeš zadržati ob sebi, kako ga poklicati nazaj? Glej, poklicati bi morala nazaj vse tiste lepe dni prve ljubezni, ki so odšli in se ne vrnejo nikoli več, poklicati nazaj tisto topo, sladkosti in nemira polno pomlad. A glej, ali jih moreš poklicati, o Rozki, ti nežni, slaboten otrok? Kako ko je pa neprtičakovano prišla jesen, jesen s svojim bladom, s svojimi meglami, s svojo kraljico.

Omahnila ji je roka: res, ne more! Pa živi v njeni duši in srcu vsi tisti lepi dnevi, umrli so pa v njegovem. Morda jih v spominu ponese s seboj. A še spomin, ali mu bo drag, lep in osrečen? ga? Morda mu pa utone v pozabnosti, v briškosti morda?

Kakor bi bil včeraj, danes zjutraj, ji živi v duši spomin na tisti usodni dan, ko je šla po vodo k studencu v gozdu. Pomlad je bila. Kukavica je krekala nekje globoko v gozdu, nekje v bližini, grulil golob; listje na dreju, ki se vse nežno v svoji otroški dobi, je v lahki pomladni sapi šuštelo prijeteno, kakor bi šepetal mati mehke, tisti besede otroku, ki bi ga rada uspaval.

Zamudila se je pri izvirku. Sklanjala se je nad vodno ogledalo, z otroško veselim smehljajem gledala obraz, ki

šega in enotnejšega izraza tudi trobila, kar smo zlasti opazili pri Griegu in še v večji meri kočljivem Straussom »Don Juanu«, ki je gotovo vsakemu orkestru precej trd oreh. Oba koncerta je vodil D. M. Šijanec.

*

Pri ocenitvi glasbenih dogodkov preteklega meseca smo se hoteli lotiti tudi opernih prireditev. Za la premer »Jenufec in »Mignon« nismo videli dolgača, da bi imeli snovi za zaključno sodbo. L. K.

KRONIKA

